

Kap 60 : Ung man med framtidsutsikter & anor (II) (1877-1880).

Gustafs liv de fyra åren efter studentexamen bestod av tre år civila & militära studier och en ettårig bildningsresa – ”the grand tour” som engelsmännen kallar den. Han introducerades vid ett antal hov, träffade sina tänkbara tillkommande och fastnade för prinsessan Victoria av Baden. Han hann även med en del representation och yrkespraktik.

*

Gustafs civila universitetsstudier ägde rum i Uppsala, Heidelberg & Kristiania och pågick fem terminer: Tre inledande terminer 1877/78 i Uppsala & Heidelberg. Två avslutande terminer 1880 i Kristiania & Uppsala. Däremellan bildningsresan.

Gustaf och hans nyutnämnda hovstab anlände den 31 januari 1877 till Uppsala och inkvarterades i ett eget hus – det s k Prinshuset på Bäverns gränd 6. Detta hade uppförts av Oscar I för hans barns räkning, sålts men nu återköpts och restaurerats. Hovstaben bestod av Gustafs guvernör landshövdingen i Kalmar län Gustaf Jakob Edelstam (1831-1892), ordonnansofficeren löjtnant Carl Malcolm Lilliehöök (1847-1928), adjutanten underlöjtnant Gustaf Adolf Löwenhjelm (1842-1924) och uppässningen. 1878 tillkom norske ordonnansofficeren premiärlöjtnant Einar Wilhelm Krohn (1848-1922). Alla hade instruktionen att hålla Gustaf under uppsikt så att han inte ”förgick sig”. Edelstam rapporterade regelbundet till Gustafs föräldrar.

Enligt olika källor¹ bestod Gustafs umgänge av de som hans guvernör vidtalat att umgås med honom: Ärkebiskopen, landshövdingen, landssekreteraren (administrativ chef under landshövdingen), ett antal universitetslärare och deras familjer och bekanta. Hans studentumgänge var att kort efter ankomsten väljas in som hedersledamot i Värmlands nation och delta i festerna där. Han valdes också in i O.D. Föreläsningarna var ett problem. Dessa inleddes med att han hälsades välkommen men ingen visste riktigt hur de skulle bete sig under rasterna. Ett naturligt beteende ansågs strida mot hovetiketten. Lättare att lämna honom & adjutanten i fred. Inte heller Gustaf verkar ha tagit några initiativ. Det talades mycket om hans blyghet. ”Prinsen gör ett angenämt intryck på alla som se honom närmare; han förefaller blyg, men blir livad med ungdom och bibehåller ändå en viss värdighet som klär honom. Här hos oss har han gjort förmiddagsvisit som en annan ung herre och varit här på en afton då vi gjort musik och dansat. ... Jag har haft prinsen här ett par gånger helt ensam om f.m. för att öva ett och annat musikstycke och jag håller riktigt av honom, så gott så blygsamt och vänligt är hans väsen.”² Detaljer saknas men restriktionerna uppifrån på hans studentumgänge var sådana att t o m ärkebiskop Anton Niklas Sundberg (hans konfirmationspräst) protesterade. Jämfört med prinsskolan hade dock den faktiska kontrollen lättat. – Gustaf tycks ha haft mest utbyte av kretsen omkring O.D. som inte var lika fixerade vid hans person som de övriga. Sjöng man falskt i O.D. spelade det ingen roll hur kunglig man var. De som nämns som hans intima umgänge Uppsala-tiden (=hembjudna till prinshuset) hade alla någon sångar- eller musikkbakgrund.

De tre första terminerna i Uppsala följde Gustaf föreläsningar i nationalekonomi, latin och svensk historia och fick enskild undervisning i konsthistoria och nyare allmän historia.

¹ Sjögren red. 1881: ss. 8-10; [Waldemar Swahn?] ”Skolgossen och studenten.” Vecko Journalen 1928:26, ss. 29-30,56; Lundebeck 1952: ss. 196-204.

² Söderberg 1951: ss. 37-38. [Brev från landshövdingen fru Agnes Geijer-Hamilton 1877.]

Studiegången var ryckig. Räknar man bort alla avbrotten var terminerna cirka två och en halv månader. Första terminen var den 31 januari 1877 till den 15 maj. Andra terminen var den 24 september till någon gång i december. Tredje terminen var den 6 februari 1878 till den 7 maj. Sällskapslivet var mycket omfattande – särskilt för Gustaf som representerade – och det var tillställningar varje helg. Ambitionsnivån varierade från baler till middagsbjudningar, släutflykter och soaréer. Gustaf gav även egna bjudningar, sjöng bas i en blandad studentkvartett utanför OD & motionerade på skridskobanan i sällskap med sina beundrare – ”prinsens droppar” kallade. Förmodligen avses småbarn. Liksom hemma på slottet spelade han piano för sig själv som avkoppling – operor, romanser & dansmusik. Under ett besök hos modern i Heidelberg januari 1878 fick han även enskild undervisning i tysk statsrätt.

Efter ett uppehåll för bildningsresan m m slutförde Gustaf 1880 sina civila universitetsstudier. Vårterminen 1880 – den 29 januari till mitten av april – studerade han på universitetet i Kristiania där han följde föreläsningar i norsk rättshistoria och i nyare norsk och dansk historia. Höstterminen 1880 – den 30 september till den 30 november – var Gustaf tillbaka i Uppsala. Han följde föreläsningar i processrätt och svensk historia och fick enskild undervisning i svensk statsrätt av Hugo Blomberg.

Det finns många exempel på hur omgivningen Uppsalatiden hade svårt att hantera Gustafs låga profil. När han t ex insisterade på att som en i kören serenera någon av OD:s flammor eller att obemärkt delta i studenternas fackeltåg vid Uppsala universitet 400-årsjubileum gav det upphov till diskussioner om detta verkligen var ett kungligt beteende. En kronprins borde leda, inte följa!³ Även hans utseende kommenterades och ansågs tyda på en omogen, långt från kunglig karaktär. Liksom i Beskan hyllades han av de yngre – övriga var avvaktande. Professorskan Helena Nyblom beskriver en middagsbjudning: »Kronprinsen såg mycket barnlig ut med sitt vågiga blanka hår, sina röda kinder och sin ungdomliga figur. Han svärmade egentligen blott för *en sak* den gången, nämligen för att dansa, och överallt höllos baler till hans ära. Som vi, på grund av utrymmet, inte kunde åstadkomma någon bal, hade han naturligtvis ytterst ledsamt hos oss. Min äldste son, som var tio, elva år, visade sin vördnad för kungligheten genom att oupphörligt springa bakom kronprinsen med en stol ”för att han skulle kunna sätta sig”. Som bekant utmärka sig Bernadotter för att jämt vilja *stå*, så det var en mycket malplacerad uppmärksamhet. ... Eftersom jag talade mycket litet med kronprinsen har jag inget annat intryck av hans person från den tiden än som en ovanligt frisk och blomstrande ungdom, som gärna dansade. För resten föreföll han blyg och tämligen tyst.»⁴ (Detta att alltid vilja stå var för att undvika diskussionerna om turordningen för de övriga för att sätta sig. Det kunde ta en kvart även för små sällskap att bestämma sig.)

Helgern tillbringade Gustaf i Stockholm. Han hade en ungarlsvåning i slottets nordvästra flygel som i tidens vanliga stil var belamrad med lite av varje – antika praktmöbler, persiska bronsvaser, tyskt porslin, majolika & fajans – och som han gärna visade för utomstående.

*

Fram till konformationen 1875 var Gustafs militära utbildning pro forma. Han blev korpral i Svea Livgarde vid en månads ålder, 1873 fanjunkare. Konfirmations sommaren gick han ”underbefälsskola”. Denna tycks ha bestått av ”konversationer” (=muntlig orientering om

³ Lundebeck 1952: s. 200.

⁴ Nyblom 1922: ss. 191-192.

armé- och sjömanslivet) kombinerat med övningar i truppexercis. Gustaf bodde sommaren 1875 inneboende hos överstelöjtnant Erling Ribbing (1831-1900) på Skärsätra, Lidingö, nära övningsområdet Ladugårdsgårde så att han kunde delta även i morgonpasset. Efter praktiken utnämndes han den 24 augusti 1875 till underlöjtnant i Svea Livgarde, Livregementets Dragonkår, Värmlands regemente, Norske Kavalleribrigaden & Norske Jägerkorps.

Gustaf avlade aldrig någon officersexamen. Liksom hans civila studier var officersstudierna korta orienteringskurser i bl a krigshistoria & strategi (en fullständig officersutbildning var 1 ½ år) och ägde rum hösten 1879 & våren 1880 före och efter Kristiania-studierna. Somrarna 1876-1878 & 1880 deltog han i fälttjänstövningar. Den 15 maj 1877 utnämndes han till löjtnant och tjänstgjorde som plutonchef i Svea Livgarde. Den 14 maj 1880 utnämndes han till kapten och tjänstgjorde som kompanichef i Svea Livgarde och Akkershus husarer, 14 dagar var. Det finns en beskrivning:

Vår nuvarande konung började som kronprins sin första tjänstgöring i [kaptens]graden vid Livregementets dragoner sommaren 1880. Mitt gamla regemente, Livregementets husarer, var på den tiden under regementsmötet förlagt i tätläger på Ladugårdsgården, mellan Kungliga borgen och Livdragonerna. Under den tiden idkades helt naturligt ett livligt umgänge de båda regementena emellan, varvid den då 22-årige kronprinsen visade oss sina jämnåriga det mest kollegiala kamratskap, icke minst på hästryggen. Till de stundande kapplöpningarna anmälde han sig även såsom deltagare och tävlar. Först reds sålunda en hinderlöpning om statspriset för kavalleriofficerare, varvid jag hade glädjen att vinna första priset, som blev en kärkommen tillökning i den magra underlöjtnantskassan!

Därefter kom en slätlöpning, vari kronprinsen deltog på ett stort vackert fullblodssto »Alice». Under upploppet gick emellertid en stor hund skällande till anfall mot »Alice», som helt naturligt kom ur aktion och därefter icke kom med i slutstriden. Kronprinsens ridlust hade emellertid nu fått näring, med anledning varav han föreslog oss en match till häst, bestående av en icke alltför lång distansritt. Denna gick också av stapeln några dagar senare.

Denna gång var det kronprinsen, som vann, och jag hade nöjet att till segraren såsom pris överlämna en mindre s. k. Karl XII:s kanna, vilken, som vi hoppas; ännu befinner sig bland vår nuvarande konungs många andra troféer på k. slottet.⁵

*

Gustafs bildnings- eller presentationsresa den 2 oktober 1878 till den 10 oktober 1879 är förmodligen den bäst dokumenterade perioden av hans liv. Utöver biografierna (Sjögren red. 1881: ss. 32-41; Åsbrink 1918: ss. 40-44; Swahn 1938: ss. 56-58; Lundebeck 1952: ss. 205-288) har ciceronen Augustus Hare (1900: ss. 75-240) skrivit om honom i sina memoarer och Lundebeck refererat en mängd brev och rapporter – även Hares – ur Sofias privatarkiv. Under och efter resan släpptes en del tidningsuppgifter om rutten & schemat som journalisten Victor Emanuel Öman utvidgade till en reseskildring (Öman 1879.) Det finns även en specialstudie av Birger Steckzén (1959: ss. 262-317) om enbart Englandsvistelsen. Steckzéns källor nedan förefaller samma som Lundebecks:

Tack vare ett rikhaltigt källmaterial kan man i detalj följa prinsens färd genom Europa. Själv var prins Gustaf en flitig brevskrivare och skrev ett 70-tal brev till »Min älskade Mamma» och »Min älskade Pappa». Breven, som han tydligen skrivit helt helt på egen

⁵ Örn, Gustaf Wilhelm. "Sverige har fått en ny ryttarprins." Vecko Journalen, 1929:30, ss. 16-17.

hand och som ha en starkt förtrolig ton, äro tämligen utförliga och nå ända upp till 16 sidor. En trågen rapportör var även Printzsköld. Tyvärr äro hans brev förkomna och man känner endast brottstycken av dem. Däremot finnas i behåll dels en stor svit av brev från Lilliehöök, Krohn och Hare, dels brev till Printzsköld från drottningens hovfröken Ebba von Rosen, hovmarskalken Holtermann och en rad utländska bekantskaper. De kompletteras av Lilliehööks dagbok, Hares memoarer och upplysningar i den dåtida in- och utländska tidningspressen, som ofta kommenterar prinsens resa.⁶

Föräldrarna var oroliga för att släppa iväg honom men hade försett uppvaktningen med noggranna instruktioner. Uppvaktningen bestod av 1:e hovmarskalken i norska hovstaten Markus Høyer Holtermann (1826-1880), Sofias kammarherre fil dr i statistik Otto Hack Roland Printzsköld (1846-1930) och Gustafs två ordonnansofficerare Lilliehöök & Krohn. Tillkommer betjäningen. Resan var en kombination av släktbesök, representation, rekreation, sightseeing & studier. All Gustafs vakna tid skulle utnyttjas att förkovra honom. Första anhalten var danska hovet. Prinsessan Louise hade under somrarna ofta träffat Gustaf på Sofiero. Hon beskrev honom i ett brev till prinsessan Anna av Hessen som att ha stannat i sin personliga utvecklingen:

Kronprins Gustaf av Sverige och Norge har besökt oss på genomresa till Hamburg. Han har blivit lång som sin fader, kanske längre än denne, men har samma älskvärt stillsamma sätt som i pojkåldern. Han synes icke vara så begåvad som sin fader, men han verkar reflekterande och klok både i konversation och åsikter. Kanske är han det i högre grad än hans ålder förråder. Han är icke mycket av Bernadotte (om man undantager längden!) men så mycket mer Nassau, vad detta innebär på gott och ont. ... Kronprinsen är naturligtvis ännu alldeles för osjälvständig, men sådant kan försvinna med åren, om han får friare tyglar och *när* han får dessa. Jag är rädd, att som han nu är, tör han inte vara i svenskarnas smak och sympati. De äro vana vid mera temperament och gester hos sina kungar.⁷

Den 9 oktober till den 6 november tillbringade sällskapet i Paris. Gustaf deltog i ett antal officiella arrangemang men mesta tiden vallades han runt mellan stadens sevärdheter: byggnadsverk, museer, teater, varietéer, industriutställningar m m. Han tränade också fransk konversation. När avresedatum närmade sig var Gustaf grundligt trött både på staden och på sin ciceron & språklärare M. Hement – möjligen avses Felix Hement (1827-1891). Den 19 november till den 13 mars var sällskapet i Rom med omnejder. På vägen dit besökte de Pau där Gustaf träffade sin anfaders brorson baron Oscar Bernadotte & ytterligare släktingar. I Rom avlöstes Holtermann av Printzsköld & Hement av engelsmannen Augustus Hare. Även engelske och tyske ambassadören var inblandade. Gustaf följde lektioner i engelska, franska, arkeologi & sång och vallades även här runt bland sevärdheterna. Emellanåt tilläts han strosa fritt, delta i sällskapslivet och idka engelsk rävjakt med jämnåriga.

*

Hare hade träffat Gustaf vid ett tidigare möte i Trondheim & Kristiania den 10-16 augusti 1878 och hade då ett ganska negativt intryck av honom: "I was desired to sit by the Prince Royal. His peculiar features are redeemed by a good expression when animated. He talks no English and atrocious French, and was difficult to get on with at

⁶ Steckzén 1959: s. 284.

⁷ Lundebeck 1952: s. 217.

first.” Både hans far och mor framhöll hur oerfaren han var: “He is a good boy, but he has not been tried; he has no idea what the world is like, nor of the many temptations which lie in wait for a young man, above all for a prince.” Hare följde med familjen till Kristiania på en liten ångare.

The voyage was very long - five hours. I sat reading “Ticknor's Memoirs,” and the King and Prince Imperial [Gustaf] came occasionally to talk to me. I found in the book an account of the Prince's grandmother, Comtesse de Teba, in her prime, which interested the King very much. He said, “The Prince Imperial keeps me in a perpetual state of mental tension: he does ask me *such* questions. I am always wondering what he will say next. He is almost *too* intelligent a young man. He has just asked me to tell him how long a steamer takes to get up steam. I have seen hundreds of steamers getting up steam, but I never thought before how long it took. However, I have had to think now, and it takes five quarters of an hour. Oh, the Prince Imperial is very good mental exercise.”

Half-way down the fiord, the Prince Imperial insisted upon it that he must bathe. At first the King said it was impossible, that the moment of his arrival at Kristiania was fixed, that the people were waiting to see him, that the steamer could not be delayed - in fact, that it was out of the question. But while the King was discoursing, the Prince Imperial stripped off every article of clothing he had on, and after rushing up and down the deck perfectly naked, jumped into the sea over the poop and swam like a fish. The King then was obliged to stop the steamer, as he could not leave the Prince Imperial in the middle of the fiord, and he told an aide-de-camp to undress and go to pick out the Prince. The Prince lay on the breast of the waves laughing at the King till the aide-de-camp reached him, and then he dived, disappeared for some time, and came up on the other side of the vessel. The Prince Royal then undressed and went in too, and two aides-de-camp, and they all swam and pursued each other like mermen. When at last the Prince was persuaded to re-embark, he sang and shouted in most uproarious spirits.⁸

Två år senare var det fortfarande upptåg i samma stil, t ex denna snitseljakt under sommarvistelsen i Sofiero:

En schnitzeljagt (berättar Helsingborgs Tidning) anställdes i måndags e.m. [den 26 juli], i hvilken deltog kronprinsen, prins Carl och 9 yngre officerare. Såsom ”räf” fungerade löjtnant Löwenhjelms, klädd i röd jacka och med en respektabel räfsvans i nacken. Sällskapet samlades utanför general Cederströms, och infunno sig der äfven prins Eugen med kavaljer samt 20 herrar och damer ur la haute volée, alla till häst. På slaget 5 begaf sig ”räfven” åstad och tog vägen nedåt Bolbrogatan mot gasverket och sjön, kastade sig sedan inåt planteringen och därefter bortåt Eneborg, öfver vallar och diken mot Ramlösa, Köpinge och Raus, anvisande sin väg genom utkastade papperslappar (schnitzeln). Jägarna satte sig 8 minuter derefter i rörelse, anförda av kronprinsen, och den vildaste jagt började nu, för att uppsöka ”Mickel”. Samtidigt begaf sig en kavalkad af ofvannämnda herrar och damer utåt Ramlösa jemte flera ekipage. Efter en timmes förlopp och sedan kavalkaden

⁸ Hare 1900: ss. 127-128.

hunnit ned till kapplöpningsplatsen, syntes äntligen ”räfven”, efter långa omvägar, komma i vildaste fart ur planteringen och in på kappridningsbanan, följd hack i häl närmast af baron Kjell Otto Bennet, löjtnant Cederström, kronprinsen och de öfriga jägarne. En ordentlig kapplöpning egde nu rum; men ”räfven” kunde icke längre komma undan, utan fångades i ett hörn af banan, der baron Bennet ryckte svansen af honom såsom segertrofé.⁹

*

Gustaf var måttligt intresserad av sina engelskstudier men blev betydligt flitigare när hans uppvaktning deltog och han måste visa sig främst. Det italienska hovet var ointresserat av dem varför det var många hemmakvällar. Han träffade en del avlägsna kusiner dock. Gustaf var en mycket frågvis turist och Hare fick läsa in sig om kvällarna på det han hunnit glömma. Han kom trots allt att uppskatta Gustaf: ”He has no sense of beauty and no care for it, and he has naturally very few of my tastes, but he has the most transparent, truthful, simple, loyal character I have ever known, and he has ever been unspeakably kind and affectionate to me.”

Resan fortsatte utan Hare till Tyskland, Österrike-Ungern, Rumänien hos sin kusin Elisabeth & hennes man där och den 3 april till Konstantinopel. Efter en vecka återvände de samma väg med avstickare för att den 19 maj anlända till England. Här övergick ansvaret för Gustafs program till svensk-norske ministern greve Edvard Piper som tonade ned det nyttiga och det officiösa till förmån för sport & sällskapsliv. Under resan hade Gustaf erhållit sju höga ordnar. I England fick han även ett hedersdoktorat – hans enda någonsin, senare avböjde han sådana hedersbetygelser. Den 5 september fortsatte sällskapet till Belgien & Holland och den 18-23 september var Gustaf inbjuden av kejsar Vilhelm II att övervara höstmanövern i Strasbourg. Gustaf anlände dit i sällskap med generalmajoren greve Sven Lagerberg – ”Sven i helvete” kallad på g a sitt ovärdade språk. Denne tycks på Oscar II:s instruktioner – eller på eget initiativ – ha meddelat Gustaf sexualundervisning. Lundebeck är dock så generad av ämnet att det är svårt att förstå vad som sades. Rått, fördomsfullt & uppriktigt tycks vara den korrekta beskrivningen. Efteråt besökte de Oscar II:s kabinetskammarherre Carl Israel Wilhelm Douglas (1824-1898) på dennes slott Langenstein ett stycke därifrån. Den 27 september var Gustaf även bjuden på middag hos sin blivande svärfar Fredrik I av Baden och träffade då för första gången prinsessan Victoria av Baden. Lagerberg tycks under middagen ha varit full av ekivoka uttryck som gjorde Gustaf generad å hans vägnar. Den 10 oktober var de tillbaka i Sverige.

*

Gustafs problem var att fram till sin bildnings- och presentationsresa var han så gott som okänd för de olika hoven. Föräldrarna verkar av den anledningen ha gruvat sig för hur det skulle gå. Det är oklart hur mycket de fick veta. Lundebeck & Steckzén blandar i sina skildringar egna spekulationer, tidningsklipp, allmängods, föräldrarnas instruktioner, uppvaktningens rapporter & Gustafs egna brev – förmodligen av nödtvång. Var uppgifterna kommer ifrån framgår ofta inte.

Effekten av resan på Gustafs personlighet – det lilla som man får veta – var som man kunde vänta sig. Han behandlades av omgivningen enligt sin rang och började bete sig enligt sin rang – framförde egna önskemål & snobbade med sin klädsel. Hans mor var orolig för att hans jämnåriga skulle släpa iväg honom till bordellerna. Det verkar inte ha skett men

⁹ ”Schnitzeljakt.” Dagens Nyheter 1880-07-29. [Citat ur Helsingborgs Tidning.]

Lundebeck berättar om sena kvällar & middagar hos prinsen av Wales där ”unga charmerande ladies sticker jordgubbar i munnen på honom med silvertång”. Detta kommenterades senare av en i kretsen kring prinsen av Wales – kvinnokarlen baron William Gordon-Cumming – som att: ”Kronprinsen av Sverige-Norge var mindre oskyldig då han reste än då han anlände!”¹⁰ Kanske det.

Printzskölds avslutande rapport till drottning Sofia skrevs efter ett möte den 9 september i badorten Schevenengen med Gustafs moster Marie som ingående förhörde honom om hans upplevelser :

För övrigt finner furstinnan [Gustafs moster Marie], att kronprinsen på karaktärens vägnar utvecklat sig ganska mycket, fått en högre grad av självständighet i åsikter samt större lätthet i umgänget med såväl sina anförvanter som med främmande. Detta har furstinnan bett mig säga, men det är ej blott hennes uppfattning utan furstinnan av Rumänien [Gustafs kusin Elisabeth] och fursten av Wied [hennes far] hava även sagt mig detsamma. Vad furstinnan saknar alltjämt, det är det verkligen levande intresset för någonting allvarligt, de grundliga kunskaperna eller åtminstone viljan att förskaffa sig sådana samt beredvilligheten att underkasta sig det därför erforderliga arbetet...¹¹

¹⁰ Lundebeck 1952: ss. 261,264.

¹¹ Lundebeck 1952: s. 283.